УДК 78.01

Хольгер Цаунштьок
доктор філософії, професор,
керівник відділу досліджень
«Фонд Франке» (м. Галлє,
ФРН)

Популярна музична культура в епоху Просвітництва

Анотація. В статті представлено оригінальний проект популярної музичної культури в епоху Просвітництва. Спочатку в історичному контексті проаналізовані головні риси популярної музичної культури у 18 сторіччі. В якості висновку вказано, що соціальні, культурні та економічні зразки модерної популярної культури були сформовані біля 1800-х рр.
Ключові слова: Просвітництво, музична культура 18-го століття, популярна музика епохи Просвітництва.

Аннотация. В статье представлен оригинальный проект популярной музыкальной культуры в эпоху Просвещения. Сначала в историческом контексте проанализированы главные черты популярной музыкальной культуры в 18-м веке. В качестве вывода указано, что социальные, культурные и экономические образцы модерной популярной культуры были сформированы около 1800-х гг.
Ключевые слова: Просвещение, музыкальная культура 18-го века, популярная музыка эпохи Просвещения.

Summary. In the article the original project of the popular music culture in the Enlightenment is presented. At first the main features of the popular music culture in the 18th century in historical context are analyzed. As a result, the social, cultural and economic patterns of modern popular culture were shaped around 1800.
Key words: The Enlightenment, music culture in the 18th century, the popular music in the Enlightenment.

В рамках культури епохи Просвітництва та на фоні суспільства, котре постійно змінювалося у 18-му сторіччі, різними шляхами та у різних сферах розвивалася нова, популярна музична

культура [1], котра не була органічним цілим, а перебувала у центрі взаємодії багатьох факторів розвитку: «Розвиток форм мистецтва не може бути зрозумілий лише в термінах їх власної динаміки, бо його слід розглядати як частину більш широких поєднань феноменів та подій» [2].

Виходячи з такого, більш комплексного розуміння культури, можна сконструювати поле популярної культури та музики, котрі виникають у 18-му сторіччі та котрі складаються з перерахованих далі компонентів, сума яких представляє собою нову культурну форму у якісному відношенні.

По-перше, вихідною точкою є становлення публічних концертів як споживчої пропозиції, стосовно котрої весь час збільшується попит, а також включення музики як складової частини до різних гастрономічних подій.

По-друге, турбота про музику та практика музичних постанов організуються в новій формі з пристосуванням до просвітницьких товариств, поза становими (кастовими) структурами старої Святої римської імперії німецької нації, в музичних товариствах. Тут в центрі перебувають репетиції та виступи як мета товариств: їх організовують та проводять регулярно.

По-третє, в ході цього процесу музика завойовує становий, публічний простір. Нова музична культура у 18-му столітті – це конкретний феномен, котрий здатен до локалізації. Вона є характерною для частини топографії певного міста, в якому вона приєднується до вже існуючих музичних традицій та структур (місця вистав та репетицій), наприклад у місті Галлє. Або ж вона проникає у життєвий світ всього міста, в котрому вона змінює його характер (його менталітет), до тих пір, поки тут не розпочинають будувати нові ігрові майданчики й, таким чином, відбувається фізична імплікація цього розвитку в топографії міста, наприклад у місті Дессау у Саксонії-Ангальт.

По-четверте, завдяки двом вище названим шляхам, музика переходить межі станів суспільства того часу. Оскільки грають музику та споживають музику як шляхта, так і бюргери (громадяни) міста однаковим чином та в той самий час: вони сидять разом на концертах та в театрі, вони грають разом в музичних товариствах.

По-п’яте, такий розвиток генерує нове економічне поле: музика в широкому сенсі стає предметом торгівлі. Напрямок руху ринку відбувається не лише завдяки механізмові попит/пропозиція, котрий спрямовує смак публіки, але також і завдяки інститутам/істеблішментові критики та критиків, котрі в цей час виникають, впливають на вказаний механізм, та котрих також і побоюються.

По-шосте, в ході цього процесу відбувається поступове підвищення ролі того, що багато поєднує, найбільш розповсюдженого, широкого смаку, тобто – популярного. Наприкінці 18-го століття «популярний» означає не лише щось негативне, але й отримує позитивні конотації, причому не лише завдяки взаємозв’язкам з «народним просвітництвом». Стосовно зростаючого культурного споживання та нової музичної культури, котра перебуває в процесі розвитку, широкий, популярний смак стає дуже суттєвим. Тепер музику пишуть, продукують, продають на ринку та організують для (професійних) постанов задля цього смаку.

Якщо всебічно подивитися на ці лінії розвитку, то можна побачити комплексне поле музичної культури, котре неможливо визначити через естетичний підхід у сенсі «вверху/внизу» [3], а котре можна описати як суспільний феномен: «сходження нового світу комерціалізованої музики» [4]. Сучасники другої половини 18-го століття сприйняли цей феномен, ці процеси змін та розвитку й пристосувалися до них. Можна лише згадати: композитора-підприємця Карла Філіпа Емануїла Баха, батька Вольфганга Амадея Моцарта, котрий дав синові знамениту пораду – не забувати популярне, чи (до сих пір не перерахованих численних) імпресаріо по всій імперії та Європі. Однак це поле популярної культури у всій її комплексності не було ані тематизоване, ані проблематизоване й тим самим – не було назване сучасниками, наскільки таке дозволяє нам сказати стан досліджень.

Саме тому погляд на 18-те сторіччя кореспондується з описами таких авторів, як Джон Шеферд (John Shepherd) та Ричард Мідлтон (Richard Middleton), згідно з якими популярна музика (в якості статичного утворення) була «містифікацією», та що мова йде про «активну тенденцію». Таким чином, популярна культура/музика – це завжди питання визначення та точки зору

того, хто запитує. Однак, мова не йде про відпущений, дискурсивний феномен. Бо з перспективи історії культури та історії суспільства стосовно конкретного місця у часі та просторі і відповідних процесів розвитку можна розпізнати параметри, котрі дають змогу пізніше описувати певне культурне поле як «популярне». Однак при цьому важливим є обмеження, щоб цю послідовну історизацію не ототожнювати з претензією на загальне визначення популярного. Саме в цьому й полягає головна відмінність: погляд на конкретно історичне дозволяє утворити нову перспективу щодо історичності, й тим самим – сутність популярного взагалі.

Зовсім конкретно у майбутньому слід буде, наприклад, запитати: Чи може породити менталізовано-історичний підхід такі джерела та свідоцтва, котрі дозволили б охопити описане поле популярної культури/музики в період до та біля 1800-х років з точки зору індивідуумів? Таке виключити неможливо, оскільки Міхаель Норт зміг показати, що групові ідентичності утворюються також і поза класичними зразками ідентичності, як то держава та ландшафт, завдяки споживанню культури (у транснаціональній перспективі): «Разом слухали музику тих композиторів, котрі були «модні», або котрих могли виконувати» [5].

Мабуть більш точний підхід можна отримати завдяки відомим працям Чарльза Бьорні (Charles Burney, 1726–1814), котрий наприкінці 18-го сторіччя в якості «переконаного прихильника нових музичних трендів своєї епохи» об'їздив Європу та писав музику як історію [6]: «Уявлення про те, що писати про музику як історію, було новим розвитком у 18-му столітті» [7]. При всій необхідній стриманості та відповідній критиці джерел, подорожні записи Чарльза Бьорні все ж надають інформацію стосовно (популярної) музичної практики в Європі епохи Просвітництва [8]. Ментально-історичне нетрадиційне прочитання можливо породжує тут сучасні вихідні точки для нового розуміння популярності, котре слідує іншим координатам, аніж то було до сих пір.

Не дивлячись на таку перспективу досліджень, ми все ж таки сьогодні можемо розпізнати структуру, зразок популярної культури/музики, дивлячись на 18-те сторіччя, котра з самого початку цього сторіччя розвивала неймовірну силу, власну

динаміку [9]. Кидаючи погляд на цю ґенезу, в ході якої з різноманітних потоків та процесів виникло нове культурне поле, нам стає очевидним нове відкриття, яке слідує з історизації популярного.

Словами Петера Віке (Peter Wicke), вслід за Ричардом Мідлтоном та Джоном Шефердом, можна сформулювати так: «Замість того, щоб категорію популярної музики безумовно сприйняти як даність…, тут скоріше запитуємо стосовно того, яким чином та власне чому суспільства породжують таку музичну категорію?» Бо потім перспектива повертається в інший бік: «Замість того, щоб розглядати популярну музику як охоплену кінцеву категорію, та щоб визначати її як особливу предметну сферу музичних досліджень, музична історіографія мала би свій предмет скоріш у тому соціальному та культурному процесі, в якому ця категорія як історичний конструкт спочатку взагалі буде народжена» [10].

Отже, щоб розвинути історичне розуміння сучасної поп-культури, спочатку нам слід було б запитати: Коли саме та чому розпочався процес її розвитку? При цьому ми вимушені будемо познайомитися з більш глибинною точкою зору, аніж то було до сих пір. Її утворення відбувалося – це є теза – в ході еволюційного процесу від кінця 17-го століття до часів після 1800-х років. Великими та невід'ємними рамками цього стали ідеї та процеси, форми прояву та способи і механізми впливу Просвітництва: «В цій сфері [музики], як ні в якій іншій, Просвітництво стимулювало широкі зміни, котрі допомогли ввійти в сучасну еру» [11].

Примітки автора:

1) На різні моменти, котрі складають поняття музичної культури, зокрема, вказував: Peter Wicke: Populäre Musik als Problem der Musikhistoriographie. In: Beiträge zur Musikwissenschaft, 26. Jg. 1984, Heft 3–4, S. 208–213, S. 210.
2) Див.: Peter Borsay: Music, urban renaissance and space in eighteenth-century England. In: Hans Erich Bödeker, Patrice Veit, Michael Werner (Hg.): Le concert et son public. Mutations de la vie musicale en Europe de 1780 a 1914 (France, Allemagne, Angleterre). Paris: Ed. de la Maison des

sciences de l`homme 2002 (= Editions MSH), S. 253–272, hier S. 253.

3) На фоні уявлень про популярність у 18-му столітті розвивались дебати щодо естетичного виміру популярного. При цьому проводилися межі між «вверху та внизу», між «вищою та нижчою» літературою, музикою. Див. працю: Hans-Otto Hügel: Nicht identifizieren - Spannungen aushalten! Zur Wort- und Begriffsgeschichte von „populär“. In: Claudia Bullerjahn, Hans-Joachim Erwe (Hg.): Das Populäre in der Musik des 20. Jahrhunderts. Wesenszüge und Erscheinungsformen. Hildesheim: Olms 2001 (= Musik - Kultur - Wissenschaft, 1), S. 11–37. Див. також: Hans von Trotha: Angenehme Empfindungen. Medien einer populären Wirkungsästhetik im 18. Jahrhundert vom Landschaftsgarten bis zum Schauerroman. München: Fink 1999, S. 27f.
4) Див.: Peter Borsay: Music, urban renaissance and space in eighteenth-century England. In: Hans Erich Bödeker, Patrice Veit, Michael Werner (Hg.): Le concert et son public. Mutations de la vie musicale en Europe de 1780 a 1914 (France, Allemagne, Angleterre). Paris: Ed. de la Maison des sciences de l`homme 2002 (= Editions MSH), S. 269.
5) Michael North: Genuss und Glück des Lebens. Kulturkonsum im Zeitalter der Aufklärung. Köln: Böhlau 2003, S. 219f.
6) Див. також: Thomas Christensen: [Art.] Music. In: Alan Charles Kors (editor in chief): Encyclopedia of the Enlightenment. Oxford: Oxford University Press 2003, S. 104–111, S. 107.
7) Див.: Ellen Judy Wilson, Peter Harms Reill: Encyclopedia of the Enlightenment. New York: Facts On File 1996, S. 263.
8) Див.: Markus Rathey: Carl Philipp Emanuel Bach und der hamburgische Reisediskurs im 18. Jahrhundert. In: Archiv für Kulturgeschichte, 86. Band 2004, Heft 1, S. 163–177, S. 164–168; Herbert Seifert: Zu den Funktionen von Unterhaltungsmusik im 18. Jahrhundert. In: Gesellschaftsgebundene instrumentale Unterhaltungsmusik des 18. Jahrhundert. Hg. v. Hubert Unverricht. Tutzing: Schneider 1992 (= Eichstätter Abhandlungen zur Musikwissenschaft, 7), S. 54; Horst Moller: Fürstenstaat oder Bürgernation.

Deutschland 1763–1815. Berlin: Siedler, 1989 (= Siedler deutsche Geschichte, 2,1), S. 429.

9) Peter Wicke: Von Mozart zu Madonna. Eine Kulturgeschichte der Popmusik, Leipzig 1998, TB-Ausgabe Frankfurt/Main Suhrkamp, 2001, S. 15.
10) Peter Wicke: "Heroes and Villains" Anmerkungen zum Verhältnis von Popmusik und Musikgeschichtsschreibung, http://www2.hu-berlin.de/fpm/texte/wicke8 (aus: N. Schüler [Hg.]: Zu Problemen der „Heroen"- und der „Geie" - Musikgeschichtsschreibung. Hamburg 1998, S. 147–160.
11) Ellen Judy Wilson, Peter Harms Reill: Encyclopedia of the Enlightenment. New York: Facts On File 1996, S. 298. Також див.: Ulrich Rosseaux: Von der korporativen Freizeitkultur zur kommerziellen Unterhaltung. Zum Strukturwandels städtischer Freizeitpraktiken in der Frühen Neuzeit. In: Zeitschrift für Historische Forschung, 32. Jg. 2005, H.3, S. 437–462.

Переклав з німецької мови Володимир Абашнік

Holger Zaunstöck. The popular music culture in the Enlightenment.